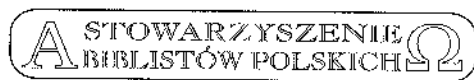

EX ORIENTE LUX

KSIĘGA PAMIĄTKOWA dla

Księdza Profesora Antoniego Troniny
w 65. rocznicę urodzin

Redaktor
Waldemar Chrostowski

Stowarzyszenie Biblistów Polskich
Warszawa 2010

Za zgodą Kurii Metropolitalnej Warszawskiej
nr 2552/NK/2010 z dn.16.06.2010 r.

Redakcja i korekta
Hanna Stompor

Redakcja techniczna
Katarzyna Gadamska-Rewucka

Skład i łamanie
PanDawer (www.pandawer.pl)

Opracowanie graficzne
Jolanta Czarnicka

Copyright © 2010 by Stowarzyszenie Bibliistów Polskich, Warszawa

All rights reserved
Wszelkie prawa zastrzeżone

DRUK I OPRAWA:
Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „ADAM”
o2-729 Warszawa, ul. Rolna 191/193

KSIĘGARNIA FIRMOWA:
tel. (0-22) 843-47-91
e-mail: wydawnictwo@oficyna-adam.com.pl
<http://www.oficyna-adam.com.pl>

ISBN 978-83-7232-946-2

Spis treści

Przedmowa (Waldemar Chrostowski).....	7
Mariusz Szmajdziński, Książd prof. dr hab. Antoni Tronina	9
Mariusz Szmajdziński, Bibliografia publikacji ks. prof. dr. hab. Antoniego Troniny.....	25
Mariusz Szmajdziński, Prace dyplomowe napisane pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Antoniego Troniny.....	46
Michał Baranowski, „Początki prawa” w Księdze Rodzaju	49
Roman Bartnicki, Modelowy charakter przemówienia Piotra w dniu Pięćdziesiąticy (Dz 2,14-41) w kontekście relacji Łukasza o początkach ewangelizacji.....	63
Maciej Basiuk, Interpretacja ofiary Izaaka (Rdz 22,1-14) u Orygenesa i Ambrożego.....	90
Tadeusz Brzegowy, Syjon, miasto naszych święt (Iz 33,1-24)	109
Waldemar Chrostowski, Izraelici w asyryjskich strukturach administracyjnych i wojskowych – przyczynek do badań nad sytuacją diaspory Izraelitów w Asyrii....	129
Tomasz Maria Dąbek, Psalterz w Regule św. Benedykta	151
Dariusz Dziadosz, Teologiczna struktura relacji o ogrodzie Eden (Rdz 2,4b-25) ...	162
Stanisław Hareźga, Św. Paweł jako wzór męczennika w Drugim Liście do Tymoteusza	197
Piotr Kasłowski, Ewangelizacja w Antiochii Pizydyjskiej (Dz 13,13-52)	205
Zbigniew Kiernikowski, Orędzie wolności skrzepowanego Jezusa. Studium Markowej narracji sceny pojmania Jezusa (Mk 14,43-52).....	233
Jan Kochel, Prymat słowa Bożego w katechezie	249
Cezary Korzec, „Niech pantuje (...) nad wszystkimi zwierzętami”. Rdz 1,26 – biblijna koncepcja zoosfery człowieka.....	261
Janusz Kręcidło, Świat pogański wobec rodzącego się chrześcijaństwa. Dlaczego chrześcijanie nie byli lubiani w starożytnym świecie?.....	282

<i>Jacek Kucharski</i> , „Chronię się w cieniu Twych skrzydeł” (Ps 57[56],2). Egzegeza, wymowa teologiczna oraz aktualność Psalmu 57.....	292
<i>Marcin Majewski</i> , Przybytek czy mieszkanie? Hebrajski termin <i>miškān</i> i zasada ekwiwalencji w tłumaczeniu Biblii	311
<i>Artur Malina</i> , Modlitwa Jezusa w Ewangelii według św. Marka.....	322
<i>Janusz Nawrot</i> , Kilka uwag o nabywaniu mądrości przez mędrców w Księdze Przysłów	333
<i>Antoni Paciorek</i> , Przypowieść i alegoria – zarys problematyki.....	352
<i>Marek Parchem</i> , Struktura literacka i przesłanie teologiczne modlitwy Barucha w 2Bar 21	364
<i>Rajmund Pietkiewicz</i> , <i>Żołtaz proroka Dawida</i> w przekładzie Walentego Wróbla. Studium bibliograficzno-bibliologiczne	378
<i>Wojciech Pikor</i> , Pytanie o kryteria prawdziwego proroctwa w świetle Ez 13.....	399
<i>Marek Raszewski</i> , Nakaz powrotu w Jr 31,21-22	414
<i>Adam R. Sikora</i> , Biblia kaszubska w statystyce	431
<i>Teresa Stanek</i> , Tradycyjne sposoby podziału tekstu i ich walor interpretacyjny na przykładzie Prawa Przymierza	448
<i>Jacek Stefański</i> , From Hebrew Semantics to Theological Imagery and Meanings in the Bible.....	466
<i>Mariusz Szmajdziński</i> , Ogień w wizjach przeciwko idolatrii (rzeczownik rúp w Ap 8,2 – 11,19).....	488
<i>Stefan Szymik</i> , „Widzę, że jesteście bardzo religijni” (Dz 17,22). <i>Captatio benevolentiae</i> jako środek retoryczny	509
<i>Piotr Waszak</i> , Bajka o cierniowym drzewie wśród innych drzew. Sdz 9,8-15 w świetle nowych badań	520
<i>Józef Wcisło</i> , Modlitwa Mojżesza po grzechu ludu ze złotym cielcem (Wj 32,7-14) – perspektywa historiozbowca.....	533
<i>Henryk Witczyk</i> , Militarny obraz zbawienia w Psalmie 3.....	561
<i>Stanisław Witkowski</i> , Wiara Abrahama i jej eklezjalna kontynuacja (Rz 4,13-25)	573
<i>Stanisław Włodarczyk</i> , Nawiązanie do teorii <i>synkatabasis</i> w dokumentach Kościoła i w studium nad językiem przekazu słowa Bożego.....	592
<i>Michał Wojciechowski</i> , Biblia o prawach ludzkich.....	599
<i>Jan Zaleski</i> , Teofil w kontekście prologu w dziele Łukasza (Łk 1,1-4; Dz 1,1-2)	608

Przybytek czy mieszkanie? Hebrajski termin *miškān* i zasada ekwiwalencji w tłumaczeniu Biblii

מִשְׁכָּן (*miškān*) to termin techniczny, którym autor kapłański (P) określa sanktuarium pustyni, przenośną świątynię zwaną Namiotem Spotkania. Dyskusja nad adekwatnym oddaniem tego hebrajskiego słowa na język polski dała się słyszeć w ostatnich latach w kilku miejscach i wciąż pozostaje niezamknięta, o czym świadczą choćby najnowsze przekłady i komentarze biblijne, w których funkcjonują różne wersje.

Współczesne przekłady biblijne na język polski, korzystając z długiej tradycji obecnej już w Biblii Jakuba Wujka (1599), zgodnie tłumaczą hebrajski termin *miškān* przez „przybytek”. Rzeczywiście, już w Biblii Wujka, tej naszej narodowej Wulgacie¹, sporykamy słowo „przybytek” (np. w Wj 25,9; 26,1).

¹ Tym, czym przez stulecia była Wulgata dla Kościoła, tym przez setki lat była dla Polaków tłumaczona z Wulgaty Biblia Wujka – podstawowym katolickim przekładem Pisma Świętego. O znaczeniu Biblii Wujka w kulturze polskiej zob. np. S. Sawicki, „Biblia” Wujka w kulturze polskiej, „Studia Gnesnensia” 1/1975, s. 315-320; M. Kamińska (red.), Jan Jakub Wujek – tłumacz Biblii na język polski. W czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993. Księga referatów wygłoszonych na konferencji 26 kwietnia 1993, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1994.

Tak też oddaje go Biblia Tysiąclecia od pierwszego (1965) do ostatniego wydania (2000²), Biblia Poznańska (1974-1975) w swych kolejnych wydaniach (1994³), Biblia Warszawska (1975), Biblia Warszawsko-Praska (1997), protestancka Biblia Gdańska (1632) i Nowa Biblia Gdańska (2006), Przekład Nowego Świata (1997) oraz przekład ks. prof. Stanisława Łacha w komentarzu do Księgi Wyjścia².

Tłumacze i redaktorzy najnowszego polskiego przekładu Pisma Świętego – tzw. Biblii Paulistów (2008)³ – dokonali tu odważnej rewizji tłumaczenia tego terminu i wprowadzili słowo „mieszkanie”⁴. Chyba z poczucia zbytnej prostoty/popolitości słowa opatrzyli go jednak w każdym miejscu przydawką „święte”. Z kolei najnowszy komentarz do Księgi Wyjścia ks. prof. Janusza Lemańskiego, który ukazał się w 2009 r., w części egzegetycznej nt. *miškān* mówi o „mieszkanu”, w tłumaczeniu księgi powraca jednak do terminu „przybytek”.

Aby więc nie zostawiać czytelnika samego sobie z wyborem, który termin jest lepszym ekwiwalentem, warto zastanowić się nad możliwie adekwatnym tłumaczeniem hebrajskiego *miškān*. W mojej pracy doktorskiej, która dotyczyła właśnie sanktuarium pustyni (2008)⁵, wybrałem świadomic termin „mieszkanie”, co uzasadniłem pokrótce we wstępie. Wobec ciągle występujących różnych wariantów w tłumaczeniach, czas na szersze spojrzenie na problem hebrajskiego *miškān* i jego polskiego ekwiwalentu.

² S. Łach, *Księga Wyjścia. Wstęp, przekład, komentarz, eskursy*, Pismo Święte Starego Testamentu I, 2, RW KUL, Lublin 1964. W idącej za komentarzami kulowskiej serii „Biblia Lubelska” nie ukazały się dotąd Księgi: Wyjścia, Kapłańska i Liczb, gdzie szukamy analizowanego terminu (dane ze strony internetowej Wydawnictwa KUL <http://www.wydawnictwokul.lublin.pl/> na dzień 26 XI 2009).

³ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2008. Określenie „Biblia Paulistów”, z powodu braku innego określenia skrótowego (jak Biblia Tysiąclecia czy Biblia Poznańska), powoli przyjmuje się w środowisku teologicznym. Hasło takie („Biblia Paulistów”) występuje np. w Wikipedii, największej polskiej encyklopedii internetowej, oraz w artykułach nowo wydanego zbioru: S. Koziara, W. Przczyzna (red.), *Pol-szczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, Teolingwistyka 6, t. I-II, Bibłos, Tarnów 2009.

⁴ Konsekwentnie omijając słowo „przybytek”, nawet w definicji słownikowej, gdzie podają różne nazwy sanktuarium pustyni.

⁵ M. Majewski, *Mieszkanie Chwały. Teologia sanktuarium Izraela na pustyni (Wj 25–31 i 35–40)*, Wydawnictwo Naukowe PA, Kraków 2008.

Zasada ekwiwalencji

Zanim jednak przejdę do analizy terminologicznej, kilka słów o zasadzie ekwiwalencji (formalnej i funkcjonalnej) w tłumaczeniu, gdyż będzie nam ona pomocna w wyborze odpowiedniego terminu. Zasadę ekwiwalencji w podziale na formalną i funkcjonalną sformułował Eugene A. Nida (ur. 1914), amerykański lingwista i teoretyk przekładu biblijnego, uznawany za jednego z czołowych badaczy we współczesnych studiach nad teorią tłumaczenia. Nida jest autorem wielu prac na temat teorii i praktyki tłumaczenia Biblii⁶. Jest też założycielem i wieloletnim redaktorem czasopisma naukowego „The Bible Translator” (1949-). Choć odnosił zasady tłumaczenia do Biblii, stał się autorytetem także w dziedzinie teorii każdego typu tłumaczenia.

Nida podzielił ekwiwalencję (zasadę adekwatnego przekładu) na formalną i funkcjonalną (dynamiczną). Pierwsza polega na w miarę możliwości dosłownym tłumaczeniu, tłumaczeniu „słowo w słowo”, literalnym, i osiągana jest często kosztem naturalności języka docelowego. Tzw. polski styl biblijny⁷ zawiera

⁶ Np. E. A. Nida, *The Theory and Practice of Translation*, E.J. Brill, Leiden 1982 (wznowienie 2003); tenże, *Towards a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E.J. Brill, Leiden 2003. Obie pozycje są dostępne online na stronie internetowej mojej współredakcji: www.orygenes.org.blogspot.com (w dziale „Bibliografia On-line”). Po polsku zob. też E. A. Nida, *Zasady przekładu na przykładzie tłumaczenia „Biblii”*, tł. M.B. Fedewicz, „Pamiętnik Literacki” 72/1981, s. 323-342.

⁷ Zwrot ukuty przez literaturoznawców języka polskiego, określający specyficzny styl polskich tłumaczeń Pisma Świętego; zob. D. Bieńkowska, *Polski styl biblijny*, Łódź 2002, definicja na s. 9; wstępną próbę rozpoznania zagadnienia zob. też, *O przeobrażeniach polskiego stylu biblijnego*, „Stylistyka” 2/1993, s. 101-109; L. Stachowiak, *Biblijny styl*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1989, s. 492-494; B. Matuszczyk, *Biblia Gdańska (1632) wobec wzorca polskiego stylu biblijnego*, „Myśl Protestancka” 3-4/2002, s. 81-86; J. Warzecha, *Polszczyzna biblijna dzisiaj*, „Zeszyty Naukowe SBP” 4/2007; E. Wieczorek, *Pismo Święte a język polski – kilka refleksji na temat przekładów*, w: R. Pindel, S. Jędrzejewski (red.), *„Przekonywał ich o Chrystusie”. Paweł – apostoł i wojownik Chrystusa*, Hermeneutica et judaica 2, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2008, s. 113-126; E. J. Jezierska, *Status i wyznaczniki stylu biblijnego*, w: S. Kozłara, W. Przychyna (red.), *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. I, s. 9-18.

Pewne dyskusje, co do kwestii pojęciowych zwrotu „polski styl biblijny” zob. S. Kozłara, *Polszczyzna biblijna w poszukiwaniu wzorca stylowego. Doświadczenia i współczesność*, w: S. Kozłara, W. Przychyna (red.), *Polszczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. I, s. 19-34. Autor, nie wchodząc w szersze dyskusje teoretyczne i terminologiczne, woli używać zwrotu „polszczyzna biblijna”, „pojęcie stylu pozostawiając zaś jego szerszej denotacji, tj. stylowi religijnemu” (s. 22).

pewne elementy takiego podejścia, choćby w zbyt dosłownym tłumaczeniu niektórych hebrajskich konstrukcji, jak figury retoryczne, sentencje, idiomy i niektóre frazeologizmy⁸.

Z kolei ekwiwalencja funkcjonalna (dynamiczna) przekazuje główną myśl wyrażoną w tekście źródłowym do tekstu docelowego. Jeśli jest to konieczne, cel ten osiągany jest kosztem dosłowności, oryginalności cech semantycznych, a także kolejności wyrazów w zdaniu, formy gramatycznej tekstu źródłowego itp. W uproszczeniu można powiedzieć, że chodzi o takie przekazanie tekstu, na który współczesny czytelnik/słuchacz będzie reagował w możliwie ten sam sposób, jak na oryginał reagował jego ówczesny czytelnik/słuchacz. Ekwiwalencja dynamiczna mówi nam, że przekład musi uwzględniać nie tylko treść słów, ale także ich charakter: jeżeli tekst oryginalny jest poezją, przekład również winien być tekstem poetyckim⁹, jeżeli oryginał posługuje się neologizmami, archaizmami, slangiem bądź gwarą, w przekładzie także powinno się to znaleźć. Jeśli zaś stosuje terminy pospolite, przekład dynamiczny również takimi winien się posłużyć.

Oba podejścia nie wykluczają się i wydaje się, że adekwatne, „wierne” tłumaczenie wymaga wyważonego łączenia ekwiwalencji formalnej i dynamicznej. Ideałem jest, by tłumaczenie było zarówno dynamicznie, jak i formalnie ekwiwalentne z tekstem oryginalnym. Choć nie jest to możliwe w każdym przypadku, jednak w związku z terminem *miškān* uważam, że jest to jak najbardziej do osiągnięcia. Stawiam tezę, że tłumaczenie (w kapłańskich tekstach dotyczących sanktuarium pustyni) hebr. *miškān* przez „mieszkanie” jest ekwiwalentne

⁸ Zob. np. J. Frankowski, *Biblia Tysiąclecia i problematyka dzisiejszych polskich przekładów Pisma Świętego*, „Znak” 27/1975, zwł. s. 729-730; B. Matuszczyk, „*Niech mi Jahwe to uczyni i tamto dorzuci*” – idiomy semickie w Biblii Tysiąclecia, w: Z. Adamek, S. Kozłara (red.), *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego* Tarnów 1999, s. 65-73; J. Warzecha, *Niektóre dylematy w przekładaniu Biblii*, w: W. Chrostowski (red.), „*Mów, Panie, bo słucha sługa Twój*”. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Ryszarda Rubinkiewicza SDB w 60. rocznicę urodzin, Vocatio, Warszawa 1999, s. 231; M. Piela, *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003; tenże, *O najnowszym przekładzie Psalmów*, „Studia Judaica” 9/2006, s. 191-214.

⁹ Dosadnie formułuje tę myśl wielki znawca poetyki hebrajskiej, L. Alonso Schökel: „Można tolcrować zmianę pierwotnego rytmu przetłumaczonej poezji, nie można dopuścić do tego, by stała się prozą: tłumaczenie poezji prozą nie jest przekładem, lecz zabójstwem”; tenże, *Słowo natchnione. Pismo Święte w świetle nauki o języku*, tł. A. Małowski, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1983, s. 219.

zarówno formalnie, jak i dynamicznie. Teza jest o tyle nowa, że dotąd w żadnym przekładzie ten termin nie pojawił się¹⁰.

Analiza terminologiczna

מִשְׁכָּן (*miškān*) to słowo bardzo zadomowione w tradycji kapłańskiej (P) Pięcioksięgu. W bloku Wj 25–40, opisującym pustynne sanktuarium, pojawia się aż 58 razy, w Lb 1–10 trzydzieści razy, a w całym materiale P 103 razy – na 139 jego występowań w całym Starym Testamencie¹¹. Tak więc termin ten został w Biblii niemalże „zaanektowany” przez kapłańską szkołę. W celu ustalenia znaczenia tego terminu trzeba się odwołać do rdzenia¹² *škn*, który jest poświadczony w wielu starożytnych językach semickich, przede wszystkim w ugaryckim¹³, ale też akadyjskim (*maškānu* – „klepisko”, „wyznaczone miejsce”), arabskim (*maskalin* – „przebywać”)¹⁴. W podstawowej koniugacji *qal* oznacza on „zatrzymać się”, „(za)mieszkać”, „osiedlić się”, „spoczywać”, „rezydować”, w *piel* „sprawić zamieszkanie”, „pozwolić zamieszkać”, „rozbić (namiot)”, a w *hifil* „kazać/pozwolić

¹⁰ Najbliższe, jak wspomniałem, jest Biblia Paulistów, tłumacząc *miškān* przez „święte mieszkanie”. Dodaje jednak określenie, które nie występuje w TM i nie jest w tym przypadku koniecznością.

¹¹ G. Lisowsky, L. Rost, *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Württembergische Bibleanstalt, Stuttgart 1958, s. 873-874. Według J. Kajfosz, H. Krzysiuik, M. Kwiecień (oprac.), *Konkordancji Biblijnej do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego*, t. I-II, Vocatio, Warszawa 1995², s. 357, słowo *miškān* w Wj 25–40 wraz z odmianami fleksyjnymi zachodzi 59 razy, natomiast wg J. Puersti, *Concordantiae hebraicae atque chaldaicae quobis ad omnia canonis sacri vocabula*, Jonas Verlager, Lipsk 1932, s. 1141-1142 słowo to w Wj 25–40 występuje 57 razy.

¹² Taka analiza, *de facto* czasownikowa, bazuje na strukturze słowotwórczej języka hebrajskiego, gdzie rdzeń czasownika pełni rolę zasadniczą i niemal wszystkie rzeczowniki, a także przymiotniki, od niego pochodzą; zob. np. P. Joüon, T. Muraoka, *A Grammar of Biblical Hebrew*, Subsidia Biblica 27, tł. T. Muraoka, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 2006, s. 7; G. Deiana, A. Spreafico, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, oprac. wersji pol. S. Bazyliński, Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2001, s. 35.

¹³ Szerzej zob. O. Loretz, *Ugaritisch „skn” – „sknt” und hebräisch „skn” – „sknt”*, ZAW 94/1982, s. 123-128; R. M. Good, *The Israelite Royal Steward in the Light of Ugaritic „l bt”*, RB 96/1979, s. 580-581.

¹⁴ W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Springer Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1959¹⁵, s. 827.

zamieszkać¹⁵. Jest czasownikiem pospolitym, który oznacza mieszkanie w namiocie (np. Rdz 9,27; Sdz 9,11), ale też trwałe mieszkanie (Rdz 35,22; 49,13; *passim*) nieraz podkreślane przez dodanie wyrażeni „na wieki” lub „z pokolenia na pokolenie” (Ps 37,27.29; Iz 34,17)¹⁶. W tradycji kapłańskiej czasownik *škn* jest używany w opisie relacji Jahwe – sanktuarium: „I nie mógł Mojżesz wejść do Namiotu Spotkania, bo spoczywał [שָׁכַן, *šakan*] na nim obłok i chwala Jahwe wypełniała *miškān*” (Wj 40,35; por. też 2 Sm 7,6; Ps 78,60) oraz w relacji Jahwe – Izrael: „I uczynią Mi święty *miškān* [מִשְׁכַּן] [מִשְׁכַּן], abym mógł zamieszkać [יִשְׁכַּן] pośród was” (Wj 25,8); „I będę mieszkał [יִשְׁכַּן] pośród Izraelitów i będę im Bogiem. I poznają, że Ja, Pan, jestem Bogiem, który wyprowadził was z ziemi egipskiej i mieszkał [יִשְׁכַּן] pośród was, Ja, Pan, wasz Bóg” (Wj 29,45n).

Widzimy więc, że *škn* to w hebrajskim czasownik pospolity (jak w jęz. polskim „mieszkać”), który posłużył autorowi kapłańskiemu do wyrażenia relacji Boga do sanktuarium i Jego szczególnej relacji do ludu Izraela. Słowo to w kontekście obecności Jahwe wskazuje na niezwykle łaskę okazaną Izraelowi przez Boga, który zamieszkał, zdomowił się pośród ludzi¹⁹.

Wprost od tego czasownika przez dodanie prefiksu (preformatywy rzeczownikowej) מ *mēm* pochodzi analizowany termin *miškān*. Owe dodane *mēm* w hebrajskim nadaje rzeczownikowi odczasownikowemu często charakter miejsca²⁰; zob. np. *māqôm* („miejsce”) od *qûm* („wstać”, „podnieść się”), *miqdās*

¹⁵ *Tamże*, s. 827-828; A.R. Hulst, *škn – wohnen*, w: E. Jenni, C. Westermann (red.), *Theologische Handwörterbuch zum Alten Testament*, München 1979, t. 2, s. 906 (dalej: TWAT).

¹⁶ T. Brzegowy, „Miasto Boże” w psalmach, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1989, s. 37.

¹⁷ Septuaginta, być może w celu uniknięcia zbytniego zbliżenia się Jahwe do ludu czy zbytniego antropomorfizmu, tłumaczy w tym miejscu zwrot „i będę mieszkał” jako ἐπικληθήσομαι, czyli „będę wzywany”.

¹⁸ Cyt. za Biblią Tysiąclecia, która tłumacząc w tym miejscu zwrot יִשְׁכַּן jako „mieszkał” wprowadza niekonsekwencję czasową, gdyż według autora kapłańskiego Pan ma dopiero zamieszkać w *miškān*. Lepsze i bardziej poprawne (uwzględniające owo ל) wydają się tłumaczenia: „dla zamieszkania”, „aby mieszkać”, „abym mógł zamieszkać”, „w celu zamieszkania”, jak czyni Biblia Paulistów oraz przekłady angielskie (np. New Revised Standard Version, The New Jerusalem Bible), francuskie (np. La Bible de Jérusalem, Traduction Oecuménique de la Bible) czy włoskie (La Sacra Bibbia Nuova Riveduta).

¹⁹ *škn* w stosunku do świątyni, np. Ez 43,7: „Rzekł do mnie: Synu człowieczy, to jest miejsce Tronu Mojego, miejsce podstawy mych stóp, gdzie chcę na wieki mieszkać pośród Izraelitów” (też np. Ez 43,9; Jl 4,17).

²⁰ Bądź też charakter narzędzia działania, np. *m'nōrah* („świecznik”) od słowa *nēr* („lampa”); zob. P. Joüon, *Grammaire de l'hébreu biblique*, Institut Biblique Pontifical, Roma 1947², § 88d.

(„miejsce święte”) od *qādaš* („być świętym”), *mišpāti* („miejsce sądu”) od *šāpati* („sądzić”), *mizbēhi* („miejsce składania ofiary”, „ołtarz”) od *zābiabi* („złożyć w ofierze”) itd. Termin *miškān* oznacza więc filologicznie „mieszkanie”, „miejsce zamieszkania”, „siedzibę mieszkalną”.

W takim też znaczeniu stosowany jest w Biblii Hebrajskiej. Odnosnie do ludzi oznacza najogólniej mieszkanie, czy to w namiocie (Lb 16,24.27; 24,5; Ez 25,4; Hi 21,28; Iz 54,2, *passim*), czy w domu (Jr 9,18; 51,30; Hi 18,21, *passim*)²¹. Wyjątkowo może też oznaczać grobowiec jako miejsce zamieszkania (Iz 22,16; Ps 49,12)²². Jak w świeckim użyciu, tak i w odniesieniu do sanktuarium Jahwe termin *miškān* oznacza mieszkanie w sensie właściwym, trwały pobyt w danym miejscu²³, *miškān* określa (za)mieszkanie Jahwe w sanktuarium na pustyni, tak jak określa stały Jego pobyt w świątyni jerozolimskiej, która *de facto* w Starym Testamencie opisywana jest również terminem *miškān*²⁴.

W źródle kapłańskim termin *miškān* jest ograniczony i zarcerwowany tylko dla Świętego Namiotu; podobnie czasownik *škn* w P ograniczony jest do Boga „mieszkającego w namiocie”²⁵. Źródło kapłańskie używa tego słowa z predylekcją, szczególnie w stosunku do drugiego, przejętego ze starszych tradycji Pięcioksięgu określenia pustynnego sanktuarium: „Namiot Spotkania”. Autor kapłański stosuje ten termin najczęściej samodzielnie, czasem jednak dodaje określenie: *miškān JHWH* (7 razy)²⁶, *miškān ha'ēdūt* (5 razy)²⁷, *miškān 'ohel mō'ēd* (4 razy)²⁸.

Biorąc pod uwagę te dane, należy stwierdzić, że zgodnie z zasadą ekwiwalencji formalnej, najbardziej adekwatne tłumaczenie hebrajskiego *miškān* to „mieszkanie”,

²¹ F. Zorell, *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*, Pontificium Institutum Biblicum, Roma 1968, s. 481.

²² D.J.A. Clines (red.), *The Dictionary of Classical Hebrew*, t. I-VI, Sheffield Academic Press, Sheffield 1993, tu: t. V, s. 528.

²³ A.R. Hulst, *škn – wohnen*, s. 907.

²⁴ Ps 26,8; 43,3; 46,5; 74,7; 84,2; 132,5.7; 1 Krn 6,33; 2 Krn 29,6; Ez 37,27, zob. G. Lisowsky, L. Rost, *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, s. 873-874.

²⁵ Bóg nie zamieszkuje/zasiada (*jāšab*) w Namiocie, ale w nim mieszka (*šakan*); zob. F. M. Cross, *The Priestly Tabernacle. A Study From an Archeological and Historical Approach*, „Biblical Archaeologist” 10/1947, s. 67.

²⁶ Kpł 15,31; 17,4; Lb 16,9; 17,28; 19,13; 31,30.47; por. Joz 22,19.29; 1 Krn 16,39; 21,29; 2 Krn 1,5; Ps 78,28.

²⁷ Wj 38,21; Lb 1,50.53 x2; 10,11. D. Kellermann, *שָׁכַן*, w: TWAT, t. 2, s. 64 wymienia szóste miejsce występowania tego terminu z przydawką *ha'ēdūt* – Lb 16,9 – jednak w zdaniu tym *miškān* ma przydawkę *Jahwe*, a *ha'ēdūt* jest inną częścią zdania.

²⁸ Wj 39,32; 40,2.6.29; zob. W. Gesenius, *Hebräisches und aramäisches*, s. 469.

które jest derywatem odczasownikowym słowa „mieszkać”. Tak też tłumaczą ten termin wszystkie słowniki hebrajskie dostępne w języku polskim²⁹. Co jednak z ekwiwalencją dynamiczną? Czy lepsze jest tu zwyczajne polskie „mieszkanie” czy wyraz z „wyższej półki”, brzmiący nieco górnolotnie i sakralnie „przybytek”?

Kiedyś pewien ojciec profesor zwrócił mi uwagę, że tak pospolity rzeczownik jak „mieszkanie” nie jest dobrym polskim określeniem hebrajskiej świątyni *miškān*, gdyż w języku polskim „mieszkanie” to według definicji pomieszczenie składające się z kilku pokoi, z kuchnią i ubikacją³⁰ (a więc termin brzmiący zupełnie pospolicie i nawet antysakralnie). Zarzut ten – paradoksalnie dla jego autora – znakomicie potwierdza słuszność i adekwatność takiego właśnie tłumaczenia hebrajskiego *miškān*! Gdyby bowiem słuszny był polski przekład „przybytek” – który (pomijając kilka nieadekwatnych znaczeń, o czym poniżej) brzmi w uszach czytelnika trochę dostojnie i sakralnie – to zgodnie z zasadą ekwiwalencji dynamicznej trzeba by dowieść, że termin *miškān* również dla odbiorców oryginalnego tekstu brzmiał dostojnie i sakralnie. Jest jednak odwrotnie.

Miškān, jak powiedzieliśmy, to rzeczownik jak najbardziej pospolity, często stosowany na określenie miejsca pobytu stałego, ewentualnie czasowego, zamieszkania czy to w namiocie, czy w domu. Żydzi, choć mieli na określenie świątyni osobny rzeczownik: *miqdās*³¹, stosowali go rzadko³². Jeśli chodzi

²⁹ Największy, będący polską wersją klasycznego słownika ST L. Koehler, W. Baumgärtner, J.J. Stamm (red.), P. Dec (red. nauk. wyd. pol.), *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, t. I-II (HALOT), Vocatio, Warszawa 2008, s. 608-609 – podaje cztery znaczenia *miškān*: 1. „mieszkanie”, 2. „grobowiec”, 3. „mieszkanie Jahwe”, 4. „sanktuarium” (w ogóle nie odnotowując terminu „przybytek”). Podobnie K. Fayerbend, *Słownik hebrajsko-polski*, tł. P. Leks, Kraków 1961 podaje takie znaczenia: „mieszkanie”, „siedlisko”, „legowisko”, „chata”, „namiot”, „sanktuarium”, „świątynia”, „grobowiec”. P. Briks, *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Vocatio, Warszawa 2000³, s. 214 – podaje trzy znaczenia: „miejsce zamieszkania”, „siedziba”, „przybytek”. G. Deiana, A. Spreafico, *Wprowadzenie do hebrajszczyzny biblijnej*, s. 218 – podaje znaczenia: „miejsce zamieszkania”, „siedziba”. Słownik w J. Arachutowski, *Gramatyka języka hebrajskiego*, Księgarnia Konstantego Trepiego, Warszawa b. r. w. (ok. 1908) nie zawiera terminu *miškān*.

³⁰ Właściwa definicja słownikowa nie mówi nic o pokojach czy ubikacji, lecz o „pomieszczeniu, w którym się mieszka”; zob. S. Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I-IV, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, t. II, s. 642.

³¹ *Miqdās* pochodzi od czasownika *qādaš* („być świętym”, „oddzielonym”, „nietykalnym”, „poświęconym”) i w swej formie gramatycznej wskazuje na świętość miejsca: „to, co święte”, „miejsce święte”, „świątynia”. To najbardziej ogólne określenie świątyni, odpowiadające łacińskiemu *sanctuarium* (tak tłumaczy ten termin Wulgata); zob. M. Majewski, *Mieszkanie Chwały*, s. 128.

³² J. Chmiel, *Rozwój pojęcia sanktuarium*, RBL 371/1984, s. 204.

o świątynię jerozolimską, to określana jest najczęściej tak pospolitym słowem, jak בית (bajiti, „dom”), ze wszystkimi jego codziennymi konotacjami i skojarzeniami, np. *bêt Jahwe* (zob. 1 Krl 6–8, *passim*) czy *bêt 'Ēlôhîm* (2 Krn 5,14, *passim*)³³. Jeśli chodzi zaś o pustynne sanktuarium, to określane jest najczęściej zupełnie pospolitym rzeczownikiem אוהל ('ohel „namiot”, „siedziba mieszkalna nomadów”)³⁴ czy właśnie jego paralelnym określeniem משכן (*miškân*, „siedziba mieszkalna”, „miejsce zamieszkania”, „mieszkanie”).

Widzimy więc, że autorzy biblijni nie szukali wyjątkowo brzmiących czy sakralnych terminów na określenie rzeczywistości świątyni. W sposobie nazewnictwa ujawnia się też sposób pojmowania świątyni przez Hebrajczyków – zupełnie różny od tego, który mamy dziś. Dla nas świątynia to miejsce modlitwy, wspólnych zgromadzeń i spotkania z Bogiem. Dla Hebrajczyków świątynia to wyłączny dom Boży: mieszkanie Boga – wyposażone w podstawowe sprzęty domowe, jak świecznik, stół, naczynia, tron-Arka – gdzie zwykły śmiertelnik nie ma w ogóle wstępu, a i dla kapłanów jest on bardzo ograniczony.

Skąd więc w tłumaczeniach polskich „przybytek”? Tak jak powiedziałem na wstępie, wiąże się on z wielowiekową tradycją polskich tłumaczeń (zwłaszcza niekwestionowany wpływ Biblii Wujka). I tu dochodzimy do parazyty, jakby trzeciej zasady, którą oprócz ekwiwalencji formalnej i dynamicznej należy również uszanować, tłumacząc Biblię. Jest nią uwzględnienie tradycji translatorskiej³⁵. Jednak nie zawsze i nie kosztem czytelności przekazu. W tym przypadku należy odejść od przywiązania i przyzwyczajenia, gdyż słowo „przybytek” nie jest adekwatnym ekwiwalentem hebrajskiego *miškân*.

Termin „przybytek”, jeśli przyjrzymy się definicjom słownikowym, nie pochodzi od „przebywania” (w jakimś miejscu), ale od „przybywania” (por. „przybysz”),

³³ *Bajiti* to tzw. *status absolutus* rzeczownika (forma podstawowa), natomiast forma *bêt* to tzw. *status constructus* (forma w złożeniu z drugim rzeczownikiem, gramatycznie będącym przydawką dopełniaczową; znany przykład takiej konstrukcji z *bêt* to *bêt-lehîem*, Betlejem – „dom chleba”).

³⁴ W hebrajskim *'ohel* określa pomieszczenie podróźnych, nomadów, zwłaszcza arabskich plemion pustynnych (zob. Pnp 1,5; Ez 25,4) czy pasterzy oraz żołnierzy zrobione ze skór i tkanin z koziej sierści; szerzej zob. M. M. Homan, *To Your Tents, O Israel!* Culture and History of the Ancient Near East 12, Brill, Leiden 2002; K. Koch, אוהל, w: TWAT, t. 1, s. 128-141; M. Majewski, *Mieszkanie Chwały*, s. 124-128.

³⁵ W tłumaczeniach polskich dużą rolę – poza uzgodnieniem ekwiwalencji formalnej z dynamiczną – odgrywa tradycja translatorska, co widać choćby w dyskusjach i ocenach tłumaczenia Biblii Paulistów (a co ujawniło się szczególnie w burzliwych dyskusjach nad pierwszymi wydaniem Biblii Tysiąclecia).

„przyrostu”, „powiększania się” czegoś³⁶. Podstawową ideę słowa „przybytek” dobrze oddaje powiedzenie „Od przybytku głowa nie boli” (w sensie: od nadmiaru czegoś) lub synonim „zbytek”, np. „zbytek łaski” – nadmiar łaski (oba słowa, nawiasem mówiąc, brzmią w tym sensie jak archaizmy). Kolejne znaczenie tego słowa to „miejsce, w którym uprawia się jakąś dziedzinę sztuki lub nauki”, np. „przybytek uciech muzycznych” (miejsce do posłuchania dobrej muzyki, koncertów, wywiadów), „Przybytek Księgi” (muzeum w Jerozolimie na zwoje z Qumran), ale też „przybytek rozkoszy” (eufemizm dla określenia „dom publiczny”). Dopiero któreś z kolei znaczenie tego słowa brzmi „budowla lub pomieszczenie mające charakter sakralny”. Ale i to znaczenie nie jest odpowiednim ekwiwalentem hebrajskiego *miškān*. Jest to bowiem w tym sensie pojęcie z „wyższej półki”, nacechowane, zwłaszcza w teologii, wyraźnie sakralnie.

Ani więc zasada ekwiwalencji formalnej (przekład dosłowny), ani funkcjonalnej (przekazanie ładunku treściowego i emocjonalnego) nie usprawiedliwia polskiego tłumaczenia „przybytek”, a jedynie wzgląd na tradycję translatorską czy po prostu przyzwyczajenie.

Dodatkowo szczególna i nie bez znaczenia w tłumaczeniu (zwłaszcza poezji biblijnej) jest zgodność brzmienia adekwatnych terminów: *miškān(ôt)* i „mieszkanie”³⁷. Dla tłumaczy Septuaginty podobieństwo brzmieniowe było wystarczającym powodem, by odejść od źródłosłowu hebrajskiego i *miškān* oddać greckimi słowami σκηνή (*skené*, ok. 106 razy) lub σκηνωμα (*skénoma*, 17 razy), oznaczającymi „namiot”³⁸. Podobnie czyni tłumacz Wulgaty, używając słowa

³⁶ E. Sobol (red.), *Nowy Słownik Języka Polskiego PWN*, Warszawa 2002 jako pierwsze znaczenie słowa „przybytek” przytacza „przyrost czegoś”, „powiększenie czegoś”, jako drugie „miejsce, w którym uprawia się jakąś dziedzinę sztuki lub nauki”, a dopiero jako trzecie „budowla lub pomieszczenie mające charakter sakralny”. Podobne definicje znajdziemy w słownikach: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Langenscheidt, Warszawa 1996 i 2007; S. Dubisz, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, ten ostatni także na stronie <http://usjp.pwn.pl/>. Zob. też T. Brzegowy, *Pięcioksiąg Mojżesza. Wprowadzenie i egzegeza Rdz 1–11*, *Academica* 27, Biblos, Tarnów 20024, s. 171, przyp. 73.

³⁷ Zwrócił na to uwagę T. Brzegowy, *Miasto Boże w Psalmach*, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1989, s. 38n.

³⁸ Zob. Y. Congar, *Le mystère du Temple*, *Lectio Divina* 22, Paris 1958, s. 26n. A. Frickenhaus, σκηνή, w: G. Kittel, G. Friedrich (red.), *Theological Dictionary of the New Testament*, tł. G.W. Bromiley, W.B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1971, t. 7, s. 371n. twierdzi, że fakt obecności w obu terminach trzech tych samych spółgłosek rdzenia w tej samej kolejności jest właśnie powodem do oznaczenia hebr. מִשְׁכָּן greckim σκηνή przez tłumaczy.

Przybytek czy mieszkanie?

tabernaculum („namiot”, „chata”). Znamienne jest owo podobieństwo sonoryczne zachodzące między hebrajskim czasownikiem *šakan*, a greckim rzeczownikiem σκηνή: identyczne trzy spółgłoski rdzenia (š nie do oddania w grece inaczej, jak przez σ). Analogiczne podobieństwo spółgłosek rdzenia występuje między hebr. *miškān(ôl)* i polskim „mieszkanie”.

Warto w końcu zwrócić uwagę także na tłumaczenia zagraniczne – choć każdy język wypracowuje tu swe własne ekwiwalenty. Przykłady współczesne – jeżeli nie stosują formy pochodzącej od łac. *tabernaculum* (*Tabernacle*, *Tabernacolo*), nieobecnej w jęz. polskim³⁹ – stosują chętnie takie terminy, jak: angielskie *dwelling*, niemieckie *Wohnung*, *Wohnstätte*, włoskie *dimora* czy francuskie *demeure*. Wszystkie one oznaczają „mieszkanie”, „siedzibę mieszkalną”, kierują się więc zasadą ekwiwalencji (formalnej i dynamicznej).

Marcin Majewski

³⁹ Poza formą *tabernaculum* określającą „namiot” w kościele czy kaplicy dla Ciała Pańskiego.